ОСОБЛИВОСТІ МЕХАНІЗМУ ІМПЛЕМЕНТАЦІЇ ЄВРОПЕЙСЬКОГО ОРДЕРУ НА АРЕШТ У КРИМІНАЛЬНЕ ПРОВАДЖЕННЯ: ДОСВІД КРАЇН-ЧЛЕНІВ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

БОДНАРЧУК Михайло Максимович - кандидат юридичних наук, старший викладач кафедри кримінального процесу та криміналістики Івано-Франківського навчально-наукового юридичного інституту Національного університету «Одеська юридична академія»

ORCID ID: https:/0000-0002-0533-5550

УДК 341.171

DOI: https://doi.org/10.71404/NP.2025.1.60

У статті розглянуто особливості застосування такого інструмента співпраці між державами-членами Європейського Союзу у сфері кримінального провадження, як Європейський ордер на арешт, а також розкрито його правову сутність. Досвід країн-членів ЄС ілюструє, що процедура видачі, заснована на виконанні ЄОА, є чітким механізмом перспективної співпраці країн-членів ЄС у сфері кримінальної юстиції. Робиться висновок, що такий ефект досягається за рахунок відмови від «політичних» етапів видачі, формалізації взаємин і прагненням до уніфікації кримінального процесуального законодавства. Зроблено акцент на значенні такого інституту, як Європейський ордер на арешт, для права Європейського Союзу.

Особлива увага приділяється проблемним питанням застосування Європейського ордеру на арешт в країнах Європейського Союзу та України, а також особливості механізму його імплементації у кримінальне провадження.

Ключові слова: Європейський Союз, Європейський ордер на арешт, кримінальне провадження, Рамкове рішення, екстрадиція.

Постановка проблеми

Співробітництво у сфері кримінальної юстиції посідає провідне місце в реалізації політики Європейського Союзу (далі – ЄС) щодо створення простору свободи, безпеки та правосуддя і є одним із основних напрямів на шляху до створення безпечної та відкритої Європи. Саме тому на всьому етапі становлення ЄС приділялась і приділяється постійна увага розробці та впровадженню дієвих механізмів взаємодії під час розслідування кримінальних справ, розшуку підозрюваних у вчиненні кримінального правопорушення осіб, притягненню винних осіб до кримінальної відповідальності.

Одним із найбільш ефективних інструментів такого співробітництва є Європейський ордер на арешт (далі – ЄОА), який став результатом вироблення спільної політики безпеки державами-членами ЄС.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Окремі аспекти функціонування ЄОА досліджували українські й зарубіжні науковці: P. Csonka, L. Klimek, O. Landwehr, Н. Бенч, А. Грицьків, Г. Довгань, В. Зуєв, М. Траскевич, О. Турченко та інші. Однак у їхніх працях не в повному обсязі досліджено досвід країн-членів ЄС з приводу імплементації його положень у національне кримінальне процесуальне законодавство та практика ЄСПЛ та Суду справедливості.

У зв'язку з цим мета даного наукового дослідження полягає у аналізі національного кримінального процесуального законодавства країн-членів ЄС та судової практики щодо реалізації ЄОА.

Виклад основного матеріалу дослідження

У європейський обіг ЄОА було введено Рамковим рішенням Ради ЄС «Про Європейський ордер на арешт і процедуру видачі осіб між державами-членами», яке було прийнято в Люксембургу 13.06. 2002 р. [1]. При цьому, слід зазначити, що, на відміну від регламентів ЄС, Рамкове рішення за своєю правовою природою не має прямої дії, а лише покладає на країни-члени ЄС обов'язок досягти певного результату – вжити необхідних заходів для приведення національного законодавства у відповідність до правил цього рішення [2, с. 213]. Як вбачається, даний обов'язок випливає із ст. 34 Рамкового рішення.

У відповідності до ст. 1 Рамкового рішення, ЄОА – це видане державою-членом судове рішення з метою затримання та передачі іншою державою-членом розшукуваної особи для здійснення кримінального переслідування або для виконання покарання чи заходів безпеки, пов'язаних із позбавленням волі [1]. ЄОА, подібно до аналогів у внутрішньодержавному праві, є юридичною підставою для затримання підозрюваного, обвинуваченого або засудженого, щодо якого був винесений та набув чинності обвинувальний вирок суду. Однак особливістю у цьому випадку є те, що, на відміну від національних ордерів, мова може йти про затримання «особи, що розшукується», на території інших держав-членів ЄС, де така особа може переховуватися після скоєння злочину. Якщо ж місцезнаходження такої особи невідоме, то Рамкове рішення для його встановлення передбачає можливість використання Шенгенської інформаційної системи, а також можливостей Інтерполу та Європолу [3, с. 62].

Необхідно зауважити, що основні принципи ЄОА, як і належить суто європейському правовому інструменту, уявляють собою специфічне поєднання загальносвітових принципів екстрадиції із принципами, які забезпечують побудову спільного простору кримінальної юстиції ЄС, із скасуванням тих класичних принципів екстрадиції, які заважають цій побудові. До принципів ЄОА належать взаємне визнання судових рішень у кримінальних справах держав-членів ЄС; взаємна довіра між країнами-членами ЄС; прямий зв'язок між судовими органами; повне скасування принципу взаємності; часткове скасування (пом'якшення) принципу подвійної осудності (кримінальності); пом'якшення принципу конкретності; часткове скасування принципу невидачі власних громадян; повне скасування невидачі злочинців, які вчинили злочини політичного характеру або з політичних мотивів, або злочини, пов'язані з ними [4, p. 68].

Тепер варто звернути увагу на проблеми імплементації Рамкового рішення та застосування ЄОА у судовій практиці на національному рівні країнами-членами ЄС.

На перший план виступила проблема конфлікту внутрішньодержавного та європейського законодавства. Як зазначає А.В. Грицьків, будучи обов'язковим до виконання будь-якою державою-членом Євросоюзу, ухвалене Рамкове рішення одночасно вступило в конституційний конфлікт із нормами про заборону екстрадиції, передбаченими в конституціях Кіпру, Польщі, Португалії, Словенії та Франції [5, с. 537]. До набуття рішенням юридичної сили останні три держави прийняли поправки до своїх конституцій, що санкціонують видачу підозрюваного/обвинуваченого на основі європейського ордера на арешт, уникнувши цим конфронтації з європейським правом. Конституційний трибунал Польщі та Верховний суд Кіпру визнали імплементуючі акти неконституційними [6]. Цілковито несподівано до них приєднався Федеральний конституційний суд Німеччини, який також визнав закон про неконституційність імплементуючого закону, незважаючи на положення ст. 16.2 Основного закону Німеччини, що дозволяють екстрадувати німецьких громадян державі члену ЄС або міжнародному суду на основі закону [7].

Ще однією досить суттєвою проблемою імплементації Рамкового рішення виступав суб'єктний склад видачі ЄОА. Так, основними суб'єктами ЄОА є: орган, який видає ордер, та орган, який виконує ордер. Рамковим рішенням виконання зазначених функцій покладається на судовий орган держави-члена Європейського Союзу, компе-

тентний на це відповідно до національного права. Інші органи влади можуть виконувати лише обов'язки щодо сприяння суду у реалізації повноважень відносно Європейського ордеру на арешт, зокрема таких як отримання та надсилання ордерів [2, с.213; 5, с.537]. При цьому, кожна держава-член ЄС наділена правом самостійно визначати у внутрішньому праві, які саме судові органи наділяти такими повноваженнями.

Однак не в усіх країнах ЄС саме на суди покладено функції з видачі ордера. У деяких країнах цим повноваженням наділені прокурори. У цьому контексті показовим є рішення Високого суду Лондона, який наголосив на тому, що термін «судовий» стосується не тільки судді, який виносить рішення. Інші, включаючи прокурорів, можуть бути включені в цей термін для різних цілей. Це повністю узгоджується з принципами взаємного визнання і взаємної довіри, щоб визнати дійсним ЄОА, виданий органом кримінального переслідування, призначеним відповідно до статті 6 Рамкового Рішення» [8]. Підтримав цю позицію і Верховний суд Об'єднаного Королівства [9].

Не зважаючи на вказані проблеми імплементації Рамкового рішення та застосування ЄОА у національному кримінальному процесуальному законодавстві країн-членів ЄС були внесені відповідні зміни з метою їх гармонізації. Показовим прикладом у вирішенні проблеми імплементації Рамкового рішення є приклад Польщі, але він є більш актуальним для держав-членів ЄС, які мають схожу правову систему, а для України в перспективі.

У березні 2004 року до Кримінально-процесуального кодексу Польщі було внесено зміни задля виконання Рамкового рішення Ради Європи 2002 року про європейський ордер на арешт та процедуру видачі осіб між державами-членами. До Кодексу було додано два розділи, які регулювали ситуацію, коли польські суди видають європейський ордер на арешт і навпаки – коли держави-члени ЄС звертаються до Польщі з таким ордером. Водночас у Кодексі з'явилося визначення поняття «екстрадиція», яке відмежували від поняття «видача особи на підставі європейського ордера на арешт». Проте згідно зі ст. 55 Конституції Польщі екстрадиція громадян Польщі заборонена [5, с.538; 10, с.205].

До Конституційного трибуналу звернувся Районний суд м. Гданська, який розглядав питання про видачу на підставі такого ордера громадянки Польщі органам влади Нідерландів, яка би підлягала там кримінальному переслідуванню. Предметом аналізу Конституційного трибуналу була відповідність положень Кодексу ст. 55 Конституції Польщі. Судді зазначили, що обов'язок проєвропейського тлумачення національного права має свої межі, зокрема, коли внаслідок цього погіршилося б становище осіб, особливо через запровадження або посилення кримінальної відповідальності. Відповідно, трибунал визнав невідповідність норм кодексу в цій частині ст. 55 Конституції Польщі з огляду на заборону екстрадиції громадян Польщі [10, с.205].

У свою чергу, імплементація Рамкового рішення в національне право Німеччини була здійснена Законом від 21 липня 2004 році «Про реалізацію рамкової рішення про європейський ордер на арешт і судовий розгляд з питань видачі осіб між державами-членами ЄС» [11]. Цей закон вніс відповідні зміни в національне законодавство, що порушили конституційний принцип неприпустимості видачі власних громадян. Закон, що імплементував ЄОА в національне право, був оскаржений до Федерального конституційного трибуналу громадянином Сирії, який мав також німецьке громадянство. Він підозрювався в приналежності до терористичної організації, щодо якого Іспанією був виданий Ордер. Заявник вважав, що закон порушує гарантовані німецьким правом основоположні права, такі як право на особисту свободу, рівність перед законом, заборону на екстрадицію німецьких громадян, право на звертатися до суду за захистом.

Розглянувши скаргу, Конституційний трибунал Німеччини прийшов до висновку про неконституційність закону, закликав владу до «коректної імплементації правил видачі на підставі Ордеру». Конституційний трибунал визнав, що закон порушує конституційний принцип особистої свобо-

ди німецького громадянина, що забороняє екстрадицію, і принцип права на доступ до правосуддя. Конституційний трибунал роз'яснив, що німецький громадянин повинен бути захищений від видачі, якщо злочин було скоєно на території Німеччини. Крім того, закон не вніс жодних підстав для відмови у виконанні Ордера, у зв'язку з чим не були вичерпані всі можливості захисту прав і законних інтересів німецьких громадян. На думку Конституційного трибуналу Німеччини, процедура виконання Ордери повинна тлумачитися в світлі положень Європейської конвенції про захист прав людини і основних свобод 1950 р, що вимагає поважати інтереси держав-членів ЄС, що не виключає контролю національного права держави, що видає Ордер, німецькою владою відповідно до принципу верховенства закону. Ордер є невідповідним юридичним інструментом, що не враховує національно-правове регулювання кожної з держав-членів ЄС [12, с.103]. В такому разі, необхідно уточнення причин відмови у виконанні Ордера, оскільки судовими органами країн-членів ЄС була звернена увага на необхідності контролю законодавства держави запиту. Трибунал вивів правило про те, що відмова у видачі власних громадян не є безумовною. В результаті визнання закону неконституційним був прийнятий новий закон, який передбачає захист німецьких громадян від видачі в разі вчинення (хоча б частково) злочину на території Німеччини. Видача німецького громадянина можлива за умови надання гарантій запитуючій державі, що у разі засудження особи до покарання, виконуваного реально, засуджений, висловивши на те згоду, може бути знову переданий до Німеччини для виконання покарання [13].

Отже, національні судові органи держав-членів ЄС чітко продемонстрували свій вплив на національні правові системи та європейську інтеграцію. У цьому контексті дуже важливо, щоб норми кримінально-процесуального права держав-членів ЄС були максимально відповідні. Правовою особливістю інституту ЄОА є те, що Рамкове рішення не містить прямої заборони щодо передачі державами ЄС своїх громадян, обмежуючись можливістю держави-члена вимагати як умову для передачі свого громадянина його обов'язкове повернення після його участі в судовому засіданні до країни свого громадянства для відбування покарання. Саме це положення стане в близькому майбутньому основною перешкодою для імплементації Рамкового рішення в Україні, оскільки ст. 25 Конституції України прямо забороняє видачу громадян України іншій державі [14]. Дане конституційне положення дублюється в ч. 1 ст. 10 Кримінального Кодексу України [15]. Наразі Рамкове рішення про ЄОА не застосовується в Україні і Європейська комісія не вимагає цього від України, оскільки застосування Рамкового рішення про ЄОА обов'язкове лише для держав-членів ЄС.

Висновки

На підставі вищевикладеного можна зробити висновок, що європейський ордер на арешт – це створений в ЄС та для внутрішнього застосування в ЄС з метою встановлення режиму «взаємного визнання» рішень судових органів держав-членів в рамках ЄС спрощений варіант екстрадиції, який замінив процедуру екстрадиції системою передачі осіб у відносинах між державами-членами ЄС та має форму виданого державою-членом судового рішення з метою затримання та передачі іншим державам-членам особи, яка розшукується, для здійснення кримінального переслідування або для виконання покарання чи заходів безпеки, пов'язаних із позбавленням волі.

Досвід країн-членів ЄС ілюструє, що процедура видачі, заснована на виконанні ЄОА, є чітким механізмом перспективної співпраці країн-членів ЄС у сфері кримінальної юстиції. Такий ефект досягається за рахунок відмови від «політичних» етапів видачі, формалізації взаємин і прагненням до уніфікації кримінального процесуального законодавства.

Крім того, між положеннями Рамкового рішення про ЄОА та Конституції України існують суперечності, які потребують досить обережного та зваженого підходу для їх розв'язання.

Література

1. Рамкове рішення Ради Європи про європейський ордер на арешт та процедури передачі правопорушників між державами-членами від 13.06.2002 р. № 2002/584/ЮВС. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_ b17#Text.

2. Бенч Н. Правова природа європейського ордера на арешт у праві Європейського Союзу. Jurnalul juridic national: teorie şi practică. 2016. Nr. 5 (21). С. 213–216.

3. Зуєв В. В. Спрощений порядок видачі: європейський досвід. Досудове розслідування: актуальні проблеми та шляхи їх вирішення : матеріали пост. діюч. наук.-практ. семінару (м. Харків, 26 жовт. 2018 р.). Харків, 2018. Вип. 10 (ювіл.). С. 60–64.

4. Klimek L. European Arrest Warrant. London: Springer, 2015. 375 p.

5. Грицьків А. В. Імплементація Рамкового рішення про запровадження європейського ордера на арешт: досвід окремих країн-членів ЄС. Юридичний науковий електронний журнал. 2023. № 3. С. 536–540.

6. Csonka P., Landwehr O. 10 Years after Lisbon – How "Lisbonised" is the Substantive Criminal Law in the EU? EUCRIM. 2019. Isue 4. URL: https://eucrim.eu/articles/10-years-afte-lisbon-how-lisbonised-is-the-substantivecriminal-law-in-the-eu/.

7. European Arrest Warrant Act Case, BVerfG, 2 BvR 2236/04(2005). URL: https://www.bundesverfassungsgericht.de/SharedDocs/Entscheidungen/EN/2005/07/rs20050718_2bvr223604en.html.

8. Assange v The Swedish Prosecution Authority [2011] EWHC 2849 (Admin). URL: http://www.bailii.org/ew/cases/EWHC/Admin/2011/2849.html.

9. Assange v The Swedish Prosecution Authority [2012] UKSC 22. URL: http://go.microsoft.com/fwlink/?LinkID=219472&clcid=0x409&refresh.

10. Довгань Г. В. Межі дії принципу верховенства права ЄС щодо конституції: Acquis Constitutionnel Конституційного Трибуналу Польщі. Проблеми законності. 2017. Вип. 138. С. 202–209.

11. Gesetz zur Umsetzung des Rahmenbeschlusses über den Europäischen Haftbefehl und die Übergabeverfahren zwischen den Mitgliedstaaten der Europäischen Union (Europäisches Haftbefehlsgesetz – EuHbG)) vom 20 Juli 2006. URL: https://www.bgbl.de/xaver/bgbl/start.xav?start=%2F%2F*%5B%40attr_id%3D%27bgbl106s1721.pdf%27%5D#__bgbl__%2F%2F*%5B%40attr_id%3D%27bgbl106s1721.pdf%27%5D__1585680106035.

12. Траскевич М. І., Турченко О. Г. Європейський ордер на арешт. Вісник студентського наукового товариства Донецького національного університету імені Василя Стуса / ред. кол. І. В. Хаджинов (голова) та ін. Вінниця: ДонНУ імені Василя Стуса, 2020. Вип. 12, т. 1. С. 99–105.

13. Gesetz über die internationale Rechtshilfe in Strafsachen vom 23 dezember 1982 URL: https://www.gesetze-im-internet.de/irg/.

14. Конституція України: Закон від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: https://zakon.rada.gov.ua/-laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text.

15. Кримінальний Кодекс України: Закон України від 05.04.2001 № 2341-III. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text.

SUMMARY

The article examines the features of applying such an instrument of cooperation between member states of the European Union in the field of criminal proceedings as the European Arrest Warrant, and reveals its legal essence. The experience of EU member countries illustrates that the surrender procedure based on the execution of the EAW is a clear mechanism for promising cooperation of EU member countries in the field of criminal justice. The conclusion is drawn that such an effect is achieved through the abandonment of "political" stages of extradition, formalization of relations, and the pursuit of unification of criminal procedural legislation. Emphasis is placed on the significance of such an institution as the European Arrest Warrant for European Union law.

Particular attention is paid to problematic issues in the application of the European Arrest Warrant in the countries of the European Union and Ukraine, as well as the features of the mechanism of its implementation in criminal proceedings.

Keywords: European Union, European Arrest Warrant, criminal proceedings, Framework Decision, extradition.